

Р Е Ц Е Н З И Я

от проф. д.ф.н. Албена Кирилова Вачева, ЮЗУ „Неофит Рилски“

За дисертационния труд „Проекции на училището в българската литературна периодика между двете световни войни“

За присъждане на образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 2.1. Филология, научна специалност „Теория и история на литературата“

Докторант Борислава Пенева СТЕФАНОВА

1. Научни достижения на дисертационния труд

Изложението се състои от 4 основни глави, уводна, заключителна и библиографска част. Общият обем на текста е 175 стандартни страници. Още в самото начало на изложението трябва да се подчертае, че проведеното изследване е реализирало напълно първоначалните научни хипотези, с които е започнал дисертационният проект, а голяма част от направените изводи и наблюдения имат принос от гледна точка на литературната историография и теория характер. Работата върху законовите и нормативните документи, които пряко или косвено влияят върху литературния процес, за първи път са изведени толкова категорично в самостоятелно изследване с оглед институционалната регламентация на процесите в полето на художествената литература и образованието в периода между двете световни войни. Необходимо е също така да се подчертае, че по своята насоченост изследването кореспондира с важни тенденции в българското литературознание от последните 30 години на неговото развитие, като ги представя в критическа перспектива и ги допълва (или верифицира) с оглед на получените изследователски резултати. За този важен в научно отношение

резултат допринася и плодотворният научен диалог между докторантката и научният ръководител проф. Силиян Стоянов, чиито изследвания още през 90-те години на XX в. са ориентирани към проучване на институционалната регулация на „литературния вкус“ в условията на масовизираща се модерна култура.

От въвеждащата част на работата става ясно, че цялостното изследване се базира върху реализацията на 5 ключови за работата задачи, свързани с проучване на основната хипотеза. Направен е преглед и е осъществен анализ на наличното в периода законодателство, отнасящо се до въвеждането на протекционистки политики от страна на различни правителства по отношение на литературата. Наред с това са представени и онези законодателни решения, които по един или друг начин – подкрепяйки литературата и нейното присъствие в образователната система, функционират и като ограничения по отношение на определени естетически тенденции и идейни търсения. Този анализ е последван от синтезиране и внимателно разглеждане на министерските постановления, правилници и разпоредби, кореспондиращи със законовите норми и обезпечаващи тяхното прилагане. В логична последователност на наблюденията и с оглед реализацията на третата изследователска задача фокусът на търсенията се премества върху един по-широк социално-литературен контекст, в който място заемат статиите за възпитателните тенденции в модерното българско общество и връзката *идеологии – литературен процес*. Последната задача пред научния проект е доста конкретна и е свързана с осветляване на младежкото литературно творчество, което по един или друг начин отразява на практика ефектите от литературното образование в българското училище в разглеждания период.

От гледна точка на методологията направените изводи са функция от прилагането на литературни изследователски подходи – с голям превес на литературната историография и археология, както и на подходи, с помощта на които се анализира социално-историческия и културния контекст на времето. Смяната на различни методи води до аргументирано извеждане на важни за

работата наблюдения и изводи, които задълбочено аргументират научната теза.

Първа глава на работата „Обществото и литературата между двете световни войни. Проблемът за *родното*“ прави опит за историческа ретроспекция на българската културна модерност. За коректното му представяне в част на изложението допринася и направеният прочит на най-важните събития в политически план, които имат пряка рефлексия върху цялостния живот в страната, и върху образователната система – в частност. Определящ центъра на анализационните наблюдения е литературният живот в двете междувоенни десетилетия, както и една от ключовите му характеристики – стремежът към създаване на изкуство в естетиката на *родното*. Един процес, който по това време има общоевропейско разпространение и е своеобразно отражение на стремежите на елитите да преосмислят в новите условия на националните идеали. В едри щрихи са разгледани специфичните идеологически пресрещания, които се отразяват върху общите тенденции в полето на културата и в частност – тези в литературата и нейното развитие. Представени са напреженията между възгледите за мястото и ролята на човешката личност и индивидуалност, от една страна, и възраждащите се схващания за колективна идентичност и доминация на обществото над индивида – от друга. Този общ културологичен контекст е необходим на работата, за да послужи като своеобразно въведение към следващите две глави – втора и трета, които изразяват нейния смислов и организационен център. Културологичният прочит на времето задава и цялостния формат на интерпретативно-аналитичното четене на съществуващото в междувоенна България законодателство.

Втора глава на изложението – „Нормативната база на българската образователна система между двете световни войни. Специалните закони и отражението им върху възпитанието и образованието“ – представя в пълнота две от посочените по-горе изследователски задачи, изведени като определящи за дисертационния проект. Разгледани и анализирани са Търновската

конституция на Царство България, Законът за народното просвещение (1909), Общите му разпоредби, Законът за изменения и допълнения на същия и Законът за Държавното музикално училище (1921), както и Законът за детската литература, Законът за поощрение на родната литература и изкуство, Законът за защита на родната литература и изкуство и докладите по прилагането му. Не на последно място е представен и дебатът върху Закона за учредяване на достъпни народни библиотеки (1920) в списание „Пламяк“. Сред приносните моменти на изложението в тази част на работата – което валидира и множество други изводи, направени по-нататък в изследването – е осветляването на комплексния характер на българската модерност, от което ясно се вижда, че културното развитие не е стихийен и самоцелен процес. Нито пък – от друга страна, е самозатворен в себе си и зависим само от вътрешни тенденции. Напротив, работата дефинитивно разкрива мястото и ролята на институциите, което не може да бъде подценявано при анализа на тенденциите и посоките и развитието културния живот в страната. Законите са анализирани изключително коректно, като значимостта им е определена с оглед пряката връзка и отражението им върху процесите в сферата на литературното поле. Един от водещите регулиращи фактори – държавата, както и механизмите, посредством които тя оперира в сферите на духовността – на първо място сред които е училището, също намират място в анализа.

Усилията и средствата, чрез които се постига литературна компетентност и се формират интелектуални хоризонти в епохата на модерността са проблематизирани и в **трета глава** на работата, но през призмата на възпитанието. Тя е със заглавие „Посоки на възпитанието у нас в периода между двете световни войни. Ролята на училището“ и представя действието на няколко регулаторни нормативни акта (закони и окръжни), чрез които се прави опит да се канализира влиянието на едни или други идеологии върху подрастващите, обхванати в сферата на образованието. Изключително интересно наблюдение е направено върху разпореждане на *Закона за детската литература*, според което на художественото творчество се гледа

„като на възможен проводник на конфликти и противодържавни идеологии“, поради което трябва да се „следи за печатни издания с явна и грубо партийна тенденция, чрез която би се будило деление, омраза, съсловна ненавист и ожесточение“ (с. 94). По този начин – зад стремежа към толерантност се създават възможност за прикриване на определени практики, свързани с установяване на цензура върху създаването и разпространението на художествени произведения. Водещите възгледи на културния елит в страната за мястото и ролята на училището като източник за формиране на патриотично възпитание също намират място в изложението. Самото училище – в резултат на множество авторски наблюдения и в кореспонденция с водещи литературно-исторически проучвания от последните десетилетия – е разгледано през принципите на създаването на литературния канон и пантеон, пряко свързани с установяването на ценностите, отразяващи родното и героичното. Новият национален календар също е анализиран като част от институционалните регулации на цялостния идеологически и културен контекст. Всички тези проблеми са представени не само през Окръжните и други видове административни разпореждания, но и през внимателен прочит на дискусиите в „Училищен преглед“. Те ясно показват как административния език на документите преминава в една достъпна за широка аудитория стилистика, която прави разбираеми идеологическите постулати и послания.

Четвърта глава „За какво пишат учениците през 20-те и 30-те години на ХХ век“ е с две подглави, насочени към представяне на водещите влияния и стереотипи, както и преглед на отделни реакции в печата на ученическото творчество. От представения в дисертацията преглед става ясно, че голям брой национални и регионални издания предоставят страниците си за ученическо творчество. В по-голям или по-малък тираж, с по-дълъг или по-кратък период на съществуване, те представляват разгърната палитра, която е трудно да бъде обхваната в пълнота, ако не става дума за самостоятелно изследване по темата. Поради тази причина фокусът е върху публикации в „Българска реч“, предоставящо „по-качествен подбор на младежките произведения“ (с. 136).

Символистическата традиция – според наблюденията на докторантката се оказва доминираща в поетическите произведения на младите хора, антропоцентричното, любовта и раздялата, неразбирането от другите на вътрешните чувства, мелодраматичното и психологическата интровертност определят техните търсения. Установяващата се стереотипизирана концептуализация на понятия като „дом“, „родина“, „поле“, „град – село“, „родно – чуждо“ и подобни, препращат анализа към общата идеологическа рамка на времето, очертана задълбочено в първа глава на работата. В предимно описателен стил са представени и някои критически статии върху отделни опити и обзори, публикувани в периодичния печат. Оценките са в широкия диапазон от приемане до – на места – тенденциозно заострено критикуване на младежкото творчество. През погледа на критиката обаче докторантката успява да осъществи един по-дълбок срез на естетиката в художествените пориви на младите хора и да разкрие някои значими страни от литературния живот в страната, останали встрани за водещата литературна историография. Особено за случаите, в които младите автори не се превръщат в част от литературната история на нацията.

По отношение на стила, изложението се характеризира с високо ниво на компетентност и познаване на нормите от страна на докторантката. Езикът е изчистен от изкуствена терминологизация и демонстрира стремеж към разбираемост и комуникативност. Описанията са подробни и детайлни, представянето на проучвания материал е направено с необходимата за логическото извеждане на заключенията конкретика.

2. Оценка на представените материали по процедурата

Съгласно изискванията на *Закона за развитие на академичния състав в Република България* и действащите в ЮЗУ правилници, Борислава Стефанова

е представила в Катедрата по литература на Филологическия факултет дисертационно изследване, автореферат и две декларации, удостоверяващи изпълнението на Минималните национални изисквания и оригиналността и авторството на дисертационния текст. Към документацията е приложен и Протокол № 8 от заседанието на Катедрата по литература при ФФ на ЮЗУ „Н. Рилски“ от 06.10.2022, от който се вижда, че трудът е високо оценен в рамките на вътрешното обсъждане и е насочен към публична защита с пълно мнозинство. Всички, предвидени от нормативните разпоредби срокове, са спазени.

Авторефератът е в обем от 28 страници и съдържа всички необходими структурни елементи, представящи коректно съдържанието на дисертацията, публикациите, направени от докторантката по темата и приносните моменти на изследването. Трябва да се отбележи, че изследването е самостоятелно и авторско, а използваната литература, нормативна база и архивни документи са цитирани според изискванията. Няма данни за нерегламентирано използване на чужди авторски идеи, резултати от изследвания и текстове.

3. Заключение

В заключение на всичко казано убедено препоръчвам на членовете на Научното жури и категорично подкрепям присъждането на образователната и научна степен „доктор“ (направление 2.1 Филология (Теория и история на литературата) на Борислава Пенева Стефанова за труда ѝ „Проекции на училището в българската литературна периодика между двете световни войни“.

09.11.2022

Благоевград

Рецензент:.....

Албена Вачева